

The Greek Review of Social Research

Vol 23 (1975)

23 A'



Πολεοδομία-χωροταξία γεωγραφία: Επιστήμες υπό καθαρισμός: Σκέψεις για εναρμόνιση της γεωγραφίας με τη χωροταξία και την πολεοδομία στην Ελλάδα

Κώστας Τζατζάνης, Αλίκη Τζατζάνη

doi: [10.12681/grsr.484](https://doi.org/10.12681/grsr.484)

Copyright © 1975, Κώστας Τζατζάνης, Αλίκη Τζατζάνη



This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Τζατζάνης Κ., & Τζατζάνη Α. (1975). Πολεοδομία-χωροταξία γεωγραφία: Επιστήμες υπό καθαρισμός: Σκέψεις για εναρμόνιση της γεωγραφίας με τη χωροταξία και την πολεοδομία στην Ελλάδα. *The Greek Review of Social Research*, 23, 133–141. <https://doi.org/10.12681/grsr.484>

πολεοδομία-χωροταξία γεωγραφία: επιστήμες υπό καθορισμόν

*Σκέψεις για έναρμόνιση τῆς γεωγραφίας
μέ τῆ χωροταξία καί τὴν πολεοδομία
στὴν Ἑλλάδα*

τῶν

Κώστα καὶ Ἀλίκης Τζατζάνη

*Ἀρχιτεκτόνων, Πολεοδόμων, Χωροτακτῶν,
Γεωγράφων, Διδασκτόρων Πανεπιστημίου
Σορβόνης*

Ι. τὰ προβλήματα καὶ ἡ μέθοδος ἀντιμετώπισεως τοῦ θέματος

Οἱ ὄροι πολεοδομία, χωροταξία καὶ γεωγραφία εἶναι κάπως ἀκαθόριστοι καὶ προσλαμβάνουν διαφορετικὲς ἔννοιες σὲ διάφορα μέρη τοῦ κόσμου. Καί, ἴσως, οἱ ὄροι αὐτοί, περισσότερο ἀπὸ ἄλλους, ποὺ καθορίζουν ἐπιστημονικοὺς χώρους, βρίσκονται σὲ διαρκῆ ἀναθεώρηση. Στὴν Ἑλλάδα θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε πὼς εἶναι «ἐν τῷ γίνεσθαι», ἀν ἐξαιρούσαμε τὸν ὄρο πολεοδομία, ποὺ ἔχει ἤδη κάποια παράδοση. Ὁ ὄρος γεωγραφία σὰν αὐτόνομη ἐπιστήμη καὶ ὁ ὄρος χωροταξία, μόλις ἀρχισαν νὰ προφέρονται. Στους ἐξωπανεπιστημιακοὺς κύκλους εἶναι σχεδὸν ἀδιανόητοι, καὶ μὲ δυσκολία καταλαβαίνει κανεὶς τί εἶναι π.χ. πολεοδομία, ὄρος ποὺ ἀποδίδουμε συνήθως στους ἀρχιτέκτονες, ἐπεὶθὶ ὑπάρχει ἡ ἀντίστοιχη ἔδρα στὸ Πολυτεχνεῖο, ὅπου διδάσκονται μερικὲς στοιχειώδεις ἀρχές τῆς.

Ἄλλὰ καὶ στὸ ἐξωτερικὸ δὲν ὑπάρχει μεγάλη σαφήνεια σχετικὰ μ' αὐτὸ τὸ θέμα, ὅπως θὰ φανταζόταν κανεὶς. Οἱ ἀπόψεις διαφέρουν, συχνά, ριζικὰ ἀπὸ μέρος σὲ μέρος καὶ, βεβαίως, ἀνάμεσα στὰ διαφορετικὰ κοινωνικο-οικονομικὰ συστήματα. Οἱ διαφορὲς ἔχουν, νομίζουμε, σὰν βασικὴ αἰτία τὸν τρόπο θεωρήσεως καὶ τὶς συνθήκες ὑπάρξεως αὐτοῦ ποὺ λέμε «προγραμματισμός», ποὺ εἶναι μιὰ γενικώτερη πλευρὰ τῆς κοινωνικῆς δραστηριότητος, κοντὰ στὸν τομέα τῆς ἐξουσίας, καὶ ποὺ μέσα σ' αὐτὸν ἐντάσσονται, ἄλλωστε, οἱ ἐπὶ μέρους δραστηριότητες τῆς πολεοδομίας καὶ τῆς χωροταξίας. Ἀρκεῖ νὰ σημειώσουμε τὴν ἀνάγλυψη διαφορὰ θεωρήσεως (ποὺ παρουσιάζει ὁ καθηγητὴς Merlin, ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ εἰδικούς σὲ πολεοδομικὰ θέματα, στὸ πανεπιστήμιό Vincennes, στὸ Παρίσι) ἀνάμεσα στους Ἀμερικανούς καὶ τοὺς Γάλλους εἰδικούς, ὅπου οἱ πρῶτοι μερικὲς φορὲς κάνουν τὴν ἀκόλουθη παρατήρηση στους δεύτερος: «δὲν καταλαβαίνουμε τί ψάχνετε, ἐμεῖς ἀπλῶς παρατηροῦμε τὰ φαινόμενα, ὅπως ἐξελλίσσονται μόνα τους» (παράδειγμα χαρακτηριστικὸ ἐφαρμογῆς μιᾶς ὀλόκληρης νοοτροπίας ποὺ ἀναθεωρήθηκε ἀπὸ παλιὰ καὶ μέσα στὸν δυτικὸ κόσμο κι ὅπωςδήποτε δὲν ἐφαρμόζεται στὴν Εὐρώπη, ὅπου οἱ κεννσιανὲς ιδέες ὠδήγησαν σὲ πληρέστερο προγραμματισμό).

Παρ' ὅλην, ὅμως, τὴ «σύγχυση» μπορούμε νὰ προσδιορίσουμε πολλὰ πράγματα, κυρίως σ' ἓνα συγκεκριμένο χῶρο, σύμφωνα μὲ τὶς συνθήκες ποὺ ἐπικρατοῦν σ' αὐτὸν καὶ ποὺ, ἀν καὶ εἶναι εὐμετάβλητες, δὲν εἶναι λιγώτερο γνωστὲς σὲ κάθε στιγμή γι' αὐτοὺς ποὺ θέλουν νὰ τὶς ἐξετάσουν.

Γιὰ νὰ παρουσιάσουμε πιὸ ἀνάγλυφα τὸ πρόβλημα, ὡς ἐπιχειρήσουμε ἓνα πρῶτο σὲ ἀδρὲς γραμμὲς προσδιορισμὸ ποὺ μπορεῖ νὰ στηριχθῆ στὰ «γενικῶς παραδεχθέντα», ποὺ σὰν τέτοια ἔχουν καὶ περισσότερες πιθανότητες νὰ εἶναι πιὸ σταθερὰ γιὰ ἀφετη-

ρία. Ἄς μᾶς ἐπιτραπῆ λοιπὸν νὰ ὀρίσουμε τὴ γεωγραφία σὰν μιὰ ἀνάλυση τῆς φυσικῆς καὶ τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος, ὅπως αὐτὴ μεταφέρεται καὶ ἐκφράζεται μὲ συσχετίσεις, καταστάσεις, κτλ. πάνω στὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, ἐνῶ ἡ πολεοδομία καὶ ἡ χωροταξία εἶναι ἡ μελέτῃ ἐπεμβάσεως, ὁ προγραμματισμὸς μέσα στὸν χῶρο, ἡ καλύτερα τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ προγραμματισμοῦ ποῦ ἀποκρυσταλλώνεται ἰσὺν γεωγραφικὸ χῶρο (στὸν ὀλικὸ γεωγραφικὸ χῶρο ἢ μιὰ, στὸν περιορισμένον χῶρον πληθυσμιακῆς συγκεντρώσεως ἢ ἄλλῃ).

Μὲ αὐτὸν τὸν προσδιορισμὸν δίνουμε βάρος σ' ἕνα παράγοντα ποῦ δρᾷ σὲ εὐρύτερη κλίμακα, ὅπως εἶπαμε ἤδη, τὸν προγραμματισμὸν, ποῦ ἄλλοτε καὶ αὐτὸς ἐντάσσεται σ' αὐτὸ ποῦ οἱ Γάλλοι γεωγράφοι ἀποκαλοῦν *action humaine* (ἀνθρώπινη δράσις¹). Ἄλλὰ αὐτὸς ὁ παράγοντας ἀγκαλιάζεται καὶ τὴν τρεῖς ἐπιστημονικοὺς χώρους ποῦ μᾶς ἀπασχολοῦν. Βλέπουμε, λοιπὸν, ὅτι τὰ πράγματα εἶναι πολὺ πρὸ περιπλοκα ἀπὸ τὸ ἄπλὸ σχῆμα ἀνάλυσης-σύνθεσης ποῦ παρουσιαζόταν, εὐστοχα ἄλλωστε, γιὰ τὴν κλίμακα καὶ τὴς συνθήκες, στῆ στοιχειώδη σχετικὰ διδασκαλία τῆς ἔδρας τῆς Πολεοδομίας στὸ Πολυτεχνεῖον.

Ἄς προσπαθῆσουμε τώρα, λοιπὸν, νὰ δώσουμε τὰ πρῶτα ὄρια, ἢ τοῦλάχιστον νὰ παρουσιάσουμε μιὰ εἰκόνα ποῦ νὰ καθορίζῃ καὶ τὴς ἀσάφειες: — Ἡ Γεωγραφία σταματᾷ στὴν ἀνάλυση; Θὰ δοῦμε παρακάτω ὅτι δὲν εἶναι σίγουρο (Géographie active, κτλ.). Στῆ Γαλλία, ἄλλὰ καὶ στὴν Ἀγγλία, οἱ γεωγράφοι ἐπιμένουν ὅτι αὐτοὶ εἶναι οἱ «κορυφές» τῆς πολεοδομίας καὶ τὸ κατορθώνουν, κατὰ κάποιο τρόπο, μὲ τὸ νὰ εἶναι ἀκόμα καὶ ἐπικεφαλῆς πολεοδομικῶν ὀργανισμῶν.

— Στὴν Πολεοδομία, ὅπως θὰ δοῦμε, ὑπάρχει ἡ μεγαλύτερη σύγχυση. Ὅπως κάθε ἐπιστῆμη πρέπει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τῆς τὴν ἀνάλυση τοῦ χώρου ποῦ θὰ ἀσχοληθῆ, ἔτσι καὶ ἡ πολεοδομία περιλαμβάνει ἀμέσως τὴ γεωγραφία. Συγκεκριμένα, ἐξετάζοντας κοινωνικῆς, οικονομικῆς, δημογραφικῆς, κτλ. σχέσεις καὶ ἀνάγκης ἀσχολεῖται καὶ μὲ τὴς ἀντιστοιχῆς ἐπιστῆμες, γιὰ νὰ μὴ ἀναφερόμεναι καὶ τὴς φυσολογία, τὴν ἔθνολογία, τὴν ἀγρονομία, κτλ. Παραλείπουμε, βέβαια, τὰ ὄρια μὲ τὴν ἀρχιτεκτονική! — Ὅσο γιὰ τὴ Χωροταξία, πρέπει πρῶτα νὰ τὴν ξεχωρίσουμε ἀπὸ τὴν πολεοδομία, γιὰ ν' ἀρχίσουμε νὰ ψάχνουμε τὰ ὄρια τῆς σχετικὰ μὲ τὴν κοινωνιολογία, τὸν οικονομικὸν προγραμματισμὸν, τὴν πολιτική, ἄλλὰ καὶ τὴν γεωπονία καὶ τὴς ἄλλες

φυσικῆς ἐπιστῆμες. Ὁ George, διεθνοῦς φήμης ἐπιστήμονας σὲ θέματα γεωγραφίας, πολεοδομίας καὶ χωροταξίας, δέχεται συχνὰ νὰ διευθύνῃ ἔρευνες γιὰ διδακτορικῆς διατριβῆς, ὅπου τὸ βάρος πέφτει στὴς παραπάνω ἐπιστῆμες. Θυμόμαστε, π.χ., μιὰ πρόσφατη ἔρευνα γιὰ ὀρισμένα χωροταξικὰ προβλήματα στὴν Ἀνδαλουσία, ποῦ περιεῖχε πλήρη ἀνάλυση τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο ἀερίζονται οἱ ριζῆς τῶν φυτῶν διαφόρων καλλιεργειῶν, τὸν μηχανισμό τῆς λειτουργίας τους, σὲ τί βάθος πάνε, κτλ., ἔρευνα ποῦ μᾶς συνέστησε ἐπιμόνα νὰ λάβουμε ὑπ' ὄψιν γιὰ νὰ καταποτισθοῦμε σὲ ὀρισμένα θέματα σχετικὰ μὲ τὴ διδακτορικὴ μας διατριβή, ποῦ ἀφορούσε χωροταξικὸν θέμα στῆ Θεσσαλία.

Ἐχοντας λοιπὸν ἐπίγνωσις τῆς πολυπλοκότητος τῶν προβλημάτων αὐτῶν καὶ τοῦ γεγονότος ὅτι στὴν Ἑλλάδα μόλις τώρα, ἀπὸ ὅτι ἔξερομε, ἀρχίζουν νὰ συζητοῦνται σοβαρὰ, δὲν θὰ προχωρήσουμε ἄλλο πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Γιατὶ τὸ μόνον θετικὸ ποῦ ἔχει νὰ μᾶς προσφέρει, γιὰ τὴν ὥρα, αὐτὸς ὁ τομέας προβληματισμοῦ, εἶναι ἡ εὐκαιρία νὰ ἐξακριβώσουμε περιοχῆς ἔρευνας καὶ μελέτης ποῦ, ὅπως πιστεύουμε, θὰ ἀρχίσουν σύντομα νὰ ἐξετάζονται. Καὶ μόνον ἔπειτα ἀπὸ πολὺπλοκῆς ἀτομικῆς καὶ συλλογικῆς προσπάθειες θὰ μπορούμε νὰ ποῦμε πὸς ἄρχισουν νὰ τυποιοῦνται τὰ ἀποτελέσματα καὶ νὰ βγαίνουν σταθερὰ συμπεράσματα. Ἐδῶ λοιπὸν, θέσαμε σὰν στόχο, συμβάλλοντες ἀκριβῶς σὲ μιὰ πρώτη ἀνίχνευση, νὰ ἐργασθοῦμε στὸν συγκεκριμένον χῶρον παίρνοντας, ἔτσι καὶ ἀκατέργαστα, τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα, καί, μὲ ἕνα εἶδος αὐτοσχεδιασμοῦ, νὰ καταλήξουμε σὲ πρῶτα συμπεράσματα.

Αὐτὸς ὁ «συγκεκριμένος χῶρος» εἶναι, στὴν προκειμένη περίπτωση, ὁ ἑλληνικὸς χῶρος, ὅπως παρουσιάζεται μὲ τὴς ποικίλες μορφῆς καὶ τὰ προβλήματα τοῦ, ποῦ ἀποτελοῦν στοιχεῖα ἀναλύσεως καὶ ἀξιολογήσεως. Ἄλλὰ ἡ ἀνάλυση, ποῦ ἔχει σὰν στόχο νὰ διαλευκάνῃ ὀρισμένα θέματα (στὴν περίπτωσή μας, θέματα σχετικὰ μὲ τὴν πολεοδομία, τὴ χωροταξία καὶ τὴν γεωγραφία), πρέπει νὰ στηριχθῆ κάποιο, τουλάχιστον γιὰ τὸν καθορισμὸν μερικῶν ἐνοπιῶν καὶ προβλημάτων, ἀφοῦ στὸν χῶρον μας ἐδῶ εἶναι ἀκόμα, ὅπως εἶπαμε, σὲ ἐμβρῶδῃ κατάστασι. Πρέπει, λοιπὸν, ἀρχικὰ νὰ ἀναφερόμεναι σὲ μιὰν ἄλλη πραγματικότητα, ὅπου κινοῦνται αὐτῆς οἱ ἐπιστημονικῆς μορφῆς τῆς ἀνθρώπινης δράσεως καὶ ὅπου, κυρίως, ἔχουν ἐξελιχθῆ. Αὐτὴ τὴν πραγματικότητα, γιὰ λόγους ὑποκειμενικοῦς, τὴ διαλέγουμε ἀπὸ τὸν προηγμένον δυτικοευρωπαϊκὸν χῶρον καί, συγκεκριμένα, τὴ Γαλλία, ὅπου διαφορετικῆς συνθήκης ἱστορικῆς ἐξελιξεως ἔχουν ἐπιτρέψει τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν αὐτῶν, κατὰ κάποιο ἀνεξάρτητον ἢ καλύτερα ἀνάγονον, θὰ λέγαμε, τρόπο, πρᾶγμα ποῦ, ἐνῶ μᾶς δυσκολεῖ γιὰ τὸν σχηματισμὸν παραλληλισμῶν στὴν περίπτωσι τῆς Ἑλλάδος (σχέσεις ἐξ-

1. Ὁ ὅρος χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν P. George, ποῦ τοῦ δίνει συγκεκριμένη ἔννοια. Τὸν καθορίζει πᾶσις στὸ σύγγραμμά του: *Action humaine*, PUF, 1968. Ἡ μετάφρασις ποῦ κάνουμε τοῦ ὀρου αὐτοῦ στὰ ἑλληνικὰ τὸν περιόριζεν πολὺ. Πρέπει νὰ δεχθοῦμε στῆ μετάφρασις τὸν ὀρον *action* ἔννοιας ποῦ περιλαμβάνονται, ἐκτός ἀπὸ τὸν ὀρον δράσις, καὶ σὲ ὄρους, ὅπως ἐργασία, δραστηριότητα, κίνησις κ.ά.

αρτήσεως, ριζικά διαφορετικές από αυτές τής "Γαλλίας), μάς εύκολύνει γιά τήν κατανόηση τών «μηχανισμών».

II. τί γίνεται στή Γαλλία

"Ας άρχίσουμε, λοιπόν, πρώτα από τόν γαλλικό χώρο, νά δούμε τί γίνεται γύρω από τά θέματα που μάς άπασχολούν.

Κατ' άρχήν υπάρχει και κεί, όπως κι εδώ, ή συνήθεια νά προσθέτουν τόν τίτλο του πολεοδόμου δίπλα σ' αυτόν του άρχιτέκτονα. Γιά μεγαλύτερη έπισημονική κατάρτιση, υπάρχουν βραχυχρόνιες σπουδές (stages) ή σέ ιδιωτικούς οργανισμούς ή σέ παραδημόσιους και δημόσιους, άκόμα και σέ πανεπιστημιακούς. Άπό τήν άλλη πλευρά, τό Ίνστιτούτο Πολεοδομίας, έκτός από τίς παραπάνω δυνατότητες, προσφέρει και τήν εύκαιρία πανεπιστημιακού διπλώματος μετά από διετείς σπουδές. Τελευταία, επίσης, στό Πανεπιστήμιο έχουν καθιερωθή διπλώματα πολεοδομίας που άπαιτούν τουλάχιστον τριετείς σπουδές, αλλά ή ένταση χρόνου σπουδής είναι ή μισή περίπου τής έντάσεως σπουδών σέ ίδιο χρόνο στό δικό μας Πολυτεχνείο.

Οί άρχιτέκτονες-πολεοδόμοι, που βγαίνουν από αυτό τό σύστημα (ή οί πολεοδόμοι που δέν έχουν σπουδάσει άρχιτεκτονική και που τούς υποχρέωναν πρώτα στό Ίνστιτούτο Πολεοδομίας νά μάθουν σχέδιο), κινούνται σέ μιá αγορά εργασίας (ανάθεσεως έκπονήσεως μελετών), που έχει αναλογία μέ τήν δική μας, αλλά είναι πιό πλατειά και ποικιλία στό μέγεθος του γαλλικού γεωγραφικο-οικονομικού χώρου. Παίρνουν, π.χ, μιá παραγγελία από ένα γνωστό τους δήμαρχο και επεξεργάζονται ένα σχέδιο πολεοδομίας τής αντίστοιχης πόλεως ή τμήματος μεγαλοπόλεως, που άποτελεί αυτόνομη διοικητική μονάδα, τόν δήμο. Άνάλογα μέ τή δύναμη και τά μέσα που διαθέτει ο δήμαρχος, προσδιορίζουν ζώνες φθηνής κατοικίας μέ κρατική ένίσχυση, βιομηχανικές ζώνες, ελεύθερους χώρους, στάδια, έκπολιτιστικά κέντρα, κτλ. σέ χώρους που άποσπούν από τήν άγροτική κάλυψη ή που είναι υπό ανανέωση (rénovation) μέσα σέ δομημένη περιοχή. "Η κατοχύρωση αυτών τών ζωνών, στην πράξη, αλλά κυρίως ή έγκρισή από τό κράτος τών κοινούλιών γιά έργα ύποδομής, κτλ., άποτελεί θέμα μακροχρόνιων άγώνων και πίεσεων (ή προεκλογικής δημαγωγίας...) και έξαρτάται κατά πολύ βέβαια από τή θέληση τών άρμοδίων οργανισμών. Οί δρόμοι παίζουσαν πάντα άποφασιστικό ρόλο, αλλά ή χάραξη τους και ή σημασία τους δέν έχουν καμιά άπολύτως έξάρτηση από τό παραπάνω «κύκλωμα»: έξαρτώνται από πιό ψηλά (έννοούμε τίς σχετικές σπουδαίες όδικές άρτηρίες γενικότερου ένδιαφέροντος από τόν δήμο). Συνήθως πάλι, τό πολεοδομικό σχέδιο προσαρμόζεται σέ δρόμους χα-

ραγμένους από γενικά σχέδια, τά όποια δέν είναι σίγουρο ότι θά εφαρμοσθούν...

Γιά νά είμαστε δίκαιοι, οί ζώνες κατοικίας μέ πολύ εύνοϊκούς δρους, άνάλογα μέ τό «standing», πραγματοποιούνται συχνά. "Η λειτουργία τών βιομηχανικών ζωνών, που έχει μεγάλη σημασία γιά τήν τοπική οικονομία και εργασία, έπιτυγχάνεται μέ μεγαλύτερες δυσκολίες. Σπουδαίο στοιχείο άποτελεί τό γεγονός ότι γιά τίς πραγματοποιήσεις αυτές ή δύναμη του πολεοδομικού σχεδίου συμπληρώνεται συχνά από άλλους «έξωπολεοδομικούς» παράγοντες.

Κάτι άνάλογο γίνεται και σέ μεγαλύτερη από τόν δήμο κλίμακα. Σάν παράδειγμα μπορούμε νά πάρουμε τό Παρίσι και τήν ευρύτερη περιοχή του.

Γύρω στό 1965 ιδρύθηκε δλόκληρο Ίνστιτούτο Χωροταξίας και Πολεοδομίας τής ευρύτερης περιοχής Παρισίου, μέ σκοπό νά έκπονήσει σχέδιο ανάπτυξεως, που θά προσαρμοζόταν καλύτερα στίς ανάγκες (και τήν πολιτική) τής εποχής και θά αντικαθιστούσε άλλο, πρόσφατο άλλωστε. "Όταν οί εργασίες τελείωσαν και παρουσιάστηκαν οί προτάσεις (1968), ή βασική του ιδέα είχε ήδη «τιναχθή στον αέρα», γιατί είχε προηγηθή ή αναγκαιότητα κατασκευής του αυτοκινητόδρομου (autoroute) του βορρά από άλλους κύκλους και άντερες τήν άξονική έπέκταση, κυρίως προς τή δύση. "Ας σημειωθή ότι τόν καιρό εκείνο καμιά σοβαρή πολιτική άλλαγή δέν είχε σημειωθή, που νά δικαιολογή αυτό τό φαινόμενο.

"Η άλλη μεγάλη ιδέα αυτού του σχεδίου ήταν ή δημιουργία άποκεντρωτικού συστήματος διοικήσεως τής ευρύτερης περιοχής Παρισίου, μέ αυτόνομα διοικητικά κέντρα (prefectures), και ή συμπλήρωση τής διατάξεως, όπου όπληρονα κενά, μέ «νέες πόλεις» (villes nouvelles). Και εδώ, παρ' όλο που θά πρέπει νά τοποθετηθή σωστά τό θέμα, δεδομένου ότι αρκετά από τά προβλεπόμενα έγιναν, τό άποτελεσμα μετά από 7 χρόνια είναι, στην καλύτερη περίπτωση, μιá διοικητική άποκέντρωση (κτίστηκαν και λειτουργούν τά prefectures) που άκόμα δέν έχει κατορθωθή νά διαπιστωθούν τά ειεργειακά τά άποτελέσματα. "Ετσι οί κάτοικοι συχνά δυσανασχετούν, γιατί, ενώ προηγομένως, γιά νά βγάλουν ένα πιστοποιητικό διάνουν 15 π.χ. χιλιόμετρα γιά νά πάνε από τό προάστειο στό κέντρο του Παρισίου, τώρα διανύουν άλλα 15 γιά νά βγούν από αυτό τό κέντρο προς τό διοικητικό κέντρο τής περιοχής τους, δεδομένου ότι δέν υπάρχει συγκοινωνιακό μέσο νά διασχίσει περιφερειακά τά 6-7 χιλιόμετρα, ή οί στενοί περιφερειακοί δρόμοι που περνούν από πολλά μικροκέντρα «μπλοκάρονται» από τήν άξονική κυκλοφορία. Και αυτά, γιατί τά διαμερίσματα γύρω από τό παλιό Παρίσι έχουν σχήμα «κολάρου», αντίθετα προς κάθε όρθολογισμό, γιατί αυτό ύπαγορεύουν έκλογικοί λόγοι!

Ἔως ἄρα τὸ «ὅσο γιὰ τὶς «νέες πόλεις», πρὸς τὸ παρὸν βρισκόμαστε ἀκόμα στὴ δημιουργία μερικῶν οἰκοδομικῶν ἐπιχειρήσεων ποὺ δὲν ξεπερνοῦν τὴν κλίμακα ἐκείνων ποὺ ἔχουν ἐπιχειρηθῆ ἔως ἄρα, χωρὶς γενικὸ σχέδιο. Τὸ μέλλον ἴσως κάτὶ γίνῃ, ἀλλὰ, ἐνῶ τὰ κονδύλια ἐγκρίνονται κάπως εὐκόλα ἀπὸ τοὺς ἰδιωτικοὺς ἢ δημόσιους φορεῖς ὅταν πρόκειται γιὰ κατοικία, ἐγκρίνονται πολὺ δύσκολα ὅταν πρόκειται γιὰ ζῶνες ἐργασίας, ἐμπόριο, ἐκπαίδευση, κτλ.

Ἀξίζει νὰ σημειωθῆ καὶ ἡ διάρθρωση αὐτοῦ τοῦ ἰνστιτούτου, ποὺ ἐπεχειρήσε αὐτὸ τὸ σχέδιο. Μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἦταν τὸ ἴδιο τὸ κράτος, ἐφόσον εἶχε τόσο ἄμεση σχέση μαζὶ του. Ὁ διευθυντὴς του εἶχε ἰσχύ ὑπουργοῦ. Ὁ ὑποδιευθυντὴς του, ὁ πραγματικὸς ἐπιστημονικὸς κυρίαρχος, ἂν καὶ ἀπόφοιτος «Μεγάλης Σχολῆς» (Grande Ecole), εἶχε κυρίως εἰδικεση γεωγράφου· ἔτσι εἶναι γνωστὸς στοὺς πανεπιστημιακοὺς κύκλους. Πολλὰ ἀπὸ τὰ στελέχη, ἄλλωστε, ἦσαν γεωγράφοι. Οἱ μεγάλες σχολὲς (ποὺ βγάζουν κυρίως «μηχανικοὺς» - *ingéniéurs*) ἀντιπροσωπεύονταν πολὺ, ἀφοῦ ὑπῆρχαν πολλὰς ἀποκεντρωμένους ὁμάδες μελέτης καὶ πραγματοποιήσεως τῶν «νέων πόλεων», καὶ ὁπωσδήποτε αὐτοὶ οἱ «μηχανικοὶ» κατεῖχαν τὰ κύρια πόστα. Οἱ ἀρχιτέκτονες καὶ οἱ πολεοδομοὶ ἦσαν πολὺ λίγοι. Δὲν ἔξερουμε ἂν ἦταν μόνο γιὰ λόγους ἐντυπώσεων...

Ἐνα ἄλλο παράδειγμα, ποὺ τὸ ζήσαμε, καὶ ποὺ συμπληρώνει τὸ συμπέρασμα στὸ ὅποιο μπορεῖ νὰ καταλήξῃ κανεὶς ἀπὸ τὸ παραπάνω «σχῆμα», εἶναι ἡ ἐργασία τοῦ «Σεμιναρίου-Ἐργαστηρίου» Tony Garnier τὸ 1968-69, μὲ τὴν ἀνάθεση τῆς μελέτης χωροταξίας τῶν Yvelines. Ἄν καὶ δὲν ἔξερουμε πόσο ἡ μελέτη ἐκείνη ἐπῆρασε τὴ σημερινὴ ἐξέλιξη αὐτοῦ τοῦ διαμερίσματος στὰ νότια τοῦ Παρισιῦ, θυμόμαστε μὲ τὴν ἐνταση προσπαθοῦσαν οἱ καθηγητὲς (ποὺ εἶχαν ἀρκετὰ σχέσεις μὲ τὴν διοίκηση) νὰ περιορίσουν τοὺς «ἀπραγματοποιήτους» πολεοδομικοὺς καὶ χωροταξικοὺς στόχους ὁμάδος μελετητῶν μὲ διαφορετικὰς ἐμφανῶς πολιτικὰς πεποιθήσεις. Οἱ στόχοι αὐτοὶ δὲν ἦσαν οὐλοπίες, ὅπως μπορεῖ νὰ φαντασθῆ κανεὶς, ἀλλὰ πράγματα ποὺ ἐφαρμόζονται σὲ ἀρκετὰς περιοχὰς τοῦ Παρισιῦ, ὅπου ἡ τοπικὴ διοίκηση δὲν ἔχει πολλὴν σχέση μὲ τὴν κεντρικὴ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν πολιτικὴν τοποθέτηση.

Ἡ προβολὴ καὶ συσχέτιση τῶν παραγόντων ποὺ κάπως βιαστικὰ εἶδαμε, παραγόντων ποὺ ἐπιμβαινοῦν στὴν πολεοδομία καὶ ἐπηρεάζουν τὶς πολεοδομικὰς ἢ χωροταξικὰς προτάσεις καὶ κυρίως τὶς ἐφαρμογὰς, φάνηκαν καθαρὰ μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ δημοψηφίσματος γιὰ τὴν περιφερειοποίηση (régionalisation) ποὺ ἦταν καὶ αἰτία νὰ φύγῃ ὁ Ντὲ Γκόλ ἀπὸ τὴν ἐξουσία. Τὰ θέματα τῆς αὐτοδιοικήσεως, τῆς ἀποκεντρώσεως, τῆς ἐπιμβάσεως τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ καὶ τῆς «αὐτοδιαχειρίσεως» (*autogestion*), ποὺ ἀποτελεῖ σήμερα ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα πολιτικὰ θέματα, τέθηκαν καθαρὰ ἐπὶ τάπητος. Συγγράμ-

ματα ὅλων τῶν ἀποχρώσεων εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας (βρισκόμαστε λίγους μῆνες μετὰ τὸν Μάιο-Ἰούνιο τοῦ 1968¹). Οἱ γνῶμες ἀρχίζου ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ θώρηση τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας, ποὺ ἤθελε νὰ δημιουργηθῆ ἓνα εἶδος ὀκτακαστημάτων στὴν περιφέρεια, ἔως ἄρα τὴν πλήρη ἀποκέντρωση τῶν ἐξουσιῶν, τὴν αὐτοδιαχείρισι, κτλ. Καὶ αὐτὸ τὸ σχῆμα δὲν καλύπτει, ἄλλωστε, ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ προβλήματος, ὅπως τέθηκε τότε. Ἐξ ἄλλου, ἓνα ἄλλο σχῆμα ἴσως ἐνδιαφέρει περισσότερο: Οἱ τεχνοκρατικὰς γνῶμες ἀποκεντρώσεως, ὅπως τὴν ἐβλεπε μερίδα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας (γιὰ νὰ διευκολύνῃ μιὰ διοίκηση ποὺ εἶχε ἀποδειχθῆ σὲ πολλὰ σημεῖα λαθασμένη καὶ ἀνίκανη νὰ λύνῃ τὰ προβλήματα χωρὶς ἀναταραχὰς, καὶ μάλιστα ἐπικίνδυνες...), ἦσαν διαφορετικὰς ἀπὸ τὶς γνῶμες ἄλλης μερίδος (αὐτῆς ποὺ κέρδιζε, ἄλλωστε), ποὺ θεωροῦσε τὴν ἀποκέντρωση μὲ διαφορετικὸν τρόπο ἢ καὶ ὀλίγελα ἀχρηστη. Ἡ ἀποκέντρωση παύει νὰ εἶναι πιά μονόπλευρα πολιτικὸς στόχος τῆς «ἀριστερᾶς». Ὁ ἀντιπολιτευόμενος κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς χώρος δὲν ἐρχεται σὲ ἀντίθεση μ' αὐτὰ τὰ σχήματα, ἀλλὰ θέτει θέμα ἐξουσίας σὲ καθὰ περίπτωσι. Ἡ αὐτοδιαχείρισι, π.χ., εἶναι καθαρὰ πολιτικὸν σχῆμα καὶ δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὴν ἀποκέντρωση, ὅπως τέθηκε τότε· ὁ χώρος ὅπου ἐφαρμόζεται καὶ λειτουργεῖ δὲν εἶναι ἀπαραίτητος ὁ γεωγραφικός. Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ὅλης ὑποθέσεως, ἐκτός ἀπὸ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀντιγραφικῶν, εἶναι πῶς ἦρθαν σὲ φῶς πολλὰς πτυχὰς σχετικὰς μὲ τὴν πολεοδομίαν καὶ τὴ χωροταξίαν, καὶ πῶς ἐγιναν σοβαρὰς ἐπιστημονικὰς ἐργασίαι.²

1. Τὸν Μάιο τοῦ 68 τέθηκε σὲ πλήρη ἀναθεώρησιν ἡ πολεοδομία καὶ ἡ ὑπαρξὴ τῆς στῆ Γαλλία. Σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα γενικῆς διαμαρτυρίας τέθηκαν τότε ἀνάγνωμα ὅλα τὰ κακὰ τοῦ σημερινοῦ «μηχανισμοῦ», ὅπως παρουσιάζονται στὸν πολεοδομικὸν χῶρον, καὶ ἔγινε προσπάθεια νὰ δοθῆ ἡ ἄμεσῃ τους σχέσι μὲ τὸ «σύστημα» ποὺ τέθηκε τότε ὑπὸ ἀμφισβήτησιν. Ἀλλὰ αὐτὲς οἱ ἀναντίρρητες παρατηρήσεις πῆραν περισσότερο πολιτικὸν χαρακτήρα καὶ μέσα στὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς δὲν εἶχαν εὐρὸν πεδίο σοβαρῆς ἐπιστημονικῆς ἀναλύσεως. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ἡ ὅλη προσπάθεια νὰ μὴ παρουσιάσῃ συγκεκριμένα ἀποτελέσματα καὶ νὰ ἀμβλυθῇ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς. Τὸ πλεονέκτημα ὅμως ἀπὸ τὴν ἀνακατάταξιν αὐτῆ εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ τεθοῦν τὰ ὑπὸ ἀμφισβήτησιν θέματα καὶ οἱ ὀργανισμοὶ, ποὺ διοχετεύσαν στὴν οὐσία τὶς ἀμφιβολίας αὐτὰς, ἄρχισαν νὰ ἐξετάζων πῶς ἐπιστημονικὰ. Μὲ τὴν ἡμέλια ποὺ ἐπακολούθησε προωθήθηκαν ἐρευνες σοβαρὰς σ' ὅλους τοὺς χώρους. Καὶ στὸ πολιτικὸν ἐπίπεδο ἀκόμα φαίνεται καθαρὰ πῶς μιὰ βαθύτερη γνώσιν τῶν θεμάτων, ὅπως π.χ. αὐτὸ τοῦ περιβάλλοντος, ὀδηγεῖ σὲ πῶς θεμελιωμένους προτάσεις ἀπ' ὅλες τὶς πλευρὰς.

2. Ἀναφέρουμε δυὸ-τρεις: M. Rochefort—C. Bidault—M. Petit: *Aménager le territoire*. E. Pisani: *La région, pourquoi faire?* J. Moulin: *Le citoyen au pouvoir*.

Στὸ βιβλίον τοῦ Rochefort καὶ τῶν ἄλλων ἐπικρατεῖ πνεῦμα προβληματισμοῦ, ποὺ δέγμα του παίρνομε ἀπὸ τὸ ἐξῆς ἔδαφιο (σελ. 111-117): «... Πραγματικὰ, ἡ ὀρθολογιστικὴ χωροταξικὴ ἐπέμβασις δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ παρά σὲ μιὰ γενικὴ θώρησιν, γιὰτὶ ὅλες οἱ πλευρὰς αὐτῆς τῆς χωροκατασκευαστικῆς, ποὺ ἀπετέλεσαν ἀνεπίσημους προσαπειῶν κλιμακωμένων στὸν χρόνον, εἶναι σὲ ἀλληλεπίδρασιν. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θίξομε

Κυρίως παρουσιάστηκε ανάγλυφα ή στενή σχέση των δραστηριοτήτων αυτών με τις γενικότερες μορφές πολιτικής δραστηριότητας.

Έτσι, τελειώνοντας τη θεώρησή μας σ' αυτό το θέμα, φθάνουμε λογικά στο σημείο να αναφέρουμε πιά επιστημονικές σχετικές απόψεις. Πρόκειται για τις θεωρήσεις της γαλλικής γεωγραφικής «σχολής», που ιδρύθηκε γύρω από το Ίνστιτούτο Γεωγραφίας και όπου σήμερα κινούνται καθηγητές διεθνούς φήμης, σάν τόν George, τόν Rochefort και άλλους. Αυτό εξετάζουν σε βάθος όλες τις πτυχές της «άνθρωπινης δράσεως» που αναφέραμε προηγουμένως κι έχουν κάπως άποκρυσταλλώσει τις θέσεις τους. Θεωρούν τη γεωγραφία όχι μόνο σάν ανάλυση, πού παίρνει από αυτούς διαστάσεις ιδιαίτερα μεγάλες σε βάθος και σε πλάτος, αλλά προχωρούν ακόμα πιά πέρα και φθάνουν μέχρι τήν «δικαιολόγηση από πριν της έκλογής» (Βλέπε Ρ. George: *Les methodes de la Géographie*, PUF, σ. 119). Παραβιάζουν δηλαδή μ' αυτή τή θεώρηση τόν χώρο της συνθέσεως (άποφάσεως). Όροι, όπως *géographie active*, είναι συναφείς με αυτή τή θεώρηση. Αξίζει να σημειωθή ότι στο Ίνστιτούτο Γεωγραφίας τού Παρισιού οί καθηγητές έχουν δημιουργήσει ομάδες στενές με ειδικευση και άρμοδιότητα σε διάφορα θέματα (χωροταξίας, πολεοδομίας, άγροτικού χώρου, κτλ.). Ο George είναι ό υπεύθυνος για τήν πολεοδομία. Άλλά πώς βλέπουν συγκεκριμένα τήν πολεοδομία και τή χωροταξία;

Από ό,τι καταλάβαμε, μέσα στο επιστημονικό κύκλωμα πού παρουσιάζεται σάν αντικατοπτρισμός τού μέρους εκείνου της ανθρώπινης δράσεως πού άγκαλιάζει τούς χώρους πού εξετάζουμε, ή πολεοδομία ή ίδια (και ή χωροταξία) δέν έχει σπουδαία θέση γι' αυτούς. Η λύση είναι πολιτική. Οί μηχανικοί της «Ponts et chaussées» (γέφυρες και όδοστρώματα) άποφασίζουν (ή «Ponts et chaussées» είναι Μεγάλη Σχολή προσκεϊμένη στη διοίκηση).

Οί θεωρήσεις αυτές έχουν διαφορά από τήν «παράληρηση» τών Άμερικανών, όπως είδαμε στην άρχή. Άλλά και αυτή μειώνει τήν πολεοδομία, πού μείνει κι εδώ μιά τεχνική συγγενής με τήν άρχιτεκτονική.

Η δομή αυτή στόν γαλλικό χώρο μεταφράζεται στόν τρόπο με τόν όποιο διδάσκεται ή πολεοδομία στο πανεπιστήμιο και σε άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Σύμφωνα με τιά κάπως πρόχειρα στοιχεία πού έχουμε, γιατί ποτέ δέν κάναμε επιστημονική έρευνα πάνω σ' αυτό τό θέμα, μπορούμε να παραθέσουμε τούς κύριους εκπαιδευτικούς φορείς:

Κατ' άρχήν, τό Ίνστιτούτο Πολεοδομίας. Κλασι-

τήν τακτοποίηση στόν χώρο τών ύπηρεσιών χωρίς να επηρεάσουμε τήν τοποθέτηση της βιομηχανίας, να άναδιοργανώσουμε τήν έξοσία πού άφορα τήν άπόφωση, χωρίς να μεταβάλουμε τό σύνολο της σημερινής κοινωνικής δομής...

κός οργανισμός για να ειδικεύη στελέχη πού θα εργάζονται σ' ένα γραφείο, όπου θα εκπονούνται πολεοδομικές μελέτες και προτάσεις, όπως τις καθορίσαμε προηγουμένως (μελέτες σε δήμους, κτλ.). Όμως, ή δομή της εκπαιδευσεως πού παρέχει δέν δίνει τή δυνατότητα για καθοδηγητική εργασία, πού τήν προσφέρουν άλλα διπλώματα: Βραχύχρονες σπουδές, ακόμα και τήν καλύτερη περίπτωση πού άποκτάται δίπλωμα, πρόχειρη άνθολογία από τις συγγενείς επιστήμες, κτλ. Αυτή ή κλασική, άλλωστε, διάταξη άπελευθερώθηκε κάπως μετά τό 1968, με άποτελεσμα να μπορεί να άποκτάται ένα είδος διπλώματος μετά από ελεύθερη εργασία, αλλά ή εργασία αυτή είναι «πλατωνικής» φύσεως χωρίς πρακτική άξία. Η τάση δηλαδή για έμβάθυνση στην πολεοδομία και ή στενή σχέση της με τό κύκλωμα παραγωγής στόν χώρο, έκτονόθηκε μ' αυτή τήν φιλελευθεροποίηση και πρακτική ύποτιμηση τού διπλώματος. Παράλληλα, με τόν ίδιο σκοπό προωθήθηκαν οί σπουδές πολεοδομίας στις Vincennes, καθώς και «πλατωνικά» διπλώματα, πού έσπευσαν μάλιστα από τήν άρχή να τιά ύποτιμήσουν και τυπικά, σε σχέση μ' αυτά τών ύπολοίπων πανεπιστημίων...

Παράλληλα πρós τιά ύπουργεία, λειτουργούν δύο οργανισμοί πού έχουν πιά πρακτική άξία, σε επίπεδο μάλλον σεμιναρίων ειδικευσεως.

Τέλος, στην Άνωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, πολεοδόμοι καθηγητές της έχουν δημιουργήσει τό σεμινάριο - εργαστήριο Tony Garnier, και ίσως και άλλα, πού εργάζεται περίπου σπως τό δικό μας Σπουδαστήριο Πολεοδομίας, όταν αναλαμβάνη κρατική παραγγελία για ένα συγκεκριμένο θέμα. Οί σπουδαστές (*stagiaires*) παίρνουν και μικρή άμοιβή, και τό Certificat χρησιμεύει για πρόσληψη συχνά καλύτερα από κείνο τού Ίνστιτούτου Πολεοδομίας (κυρίως σήμερα πού άλλαξε ή δομή του, όπως είπαμε).

Η παρουσίαση αυτή τού γαλλικού χώρου μάς βοηθεί να συμπεράνουμε ότι ή πολεοδομία από τή μιά μεριά χρησιμοποιείται σάν επιστημονικό όργανο τεχνικής τακτοποίησης ώρισμένων πολιτικών ή άλλων βουλησεων (ή επίσημη πολεοδομία), κι απ' τήν άλλη άποτελεί θέμα συζητήσεων και άναθεωρήσεων σχετικά με τήν παραδοσιακή της αντίληψη.

Πέρα όμως από αυτή τήν κατάσταση, παραμένει τό ερώτημα: ύπάρχει ή πολεοδομία σάν «άνθρωπινη δράση» και όχι σάν τεχνική εκτέλεση ή σάν ανάλυση καταστάσεως, είτε είναι αυτή σάν τής οικολογικής σχολής τού Σικάγου γύρω στο 1930¹ είτε μπεινει σε βαθύτερες κοινωνικο-οικονομικές και πολιτικές σχέσεις; Μπορεί να ύπάρχει; Και έναι ναι, ποίος ό ρόλος της, ή έκτασή της, ποιά ή ένταξή της στο «κύκλωμα»; Και πιά απλά: Τί μπορούν να κάνουν οί επιστήμονες και γενικά οί έρευνητές (ή και οί

1. Πού κινείται γύρω από τή θεώρηση της «παταρτήσεως» πού είδαμε στην άρχή, και όποσδήποτε πλησιάζει μόνο έπι, φανεϊκά τό φαινόμενα.

ἄπλοιο ἄνθρωποι, (ἂν θέλαμε νὰ τοὺς δώσουμε τὸ δικαίωμα νὰ καταπισταθοῦν μὲ τὸ περιβάλλον τους!...) γιὰ νὰ μεθοδεύουν μιὰ προσπάθεια γιὰ προώθηση καὶ λύση τῶν προβλημάτων ποὺ τοὺς καίνε καθημερινὰ καὶ ἔχουν σχέση με τὸν τόπο μέσα στὸν ὁποῖο κινουῦνται;

Γιὰ ὅτι ἀφορᾷ τὴ Γαλλία, νομίζουμε πὼς δεῖξαμε ὅτι τὸ ἐρώτημα ἢ μένει ἀναπάντητο ἢ, πρᾶγμα ποὺ κάνει τὸ ἴδιο, ὑπάρχουν πολλὲς σχολές. Κι ἂν αὐτὰ συμβαίνουν... εἰς Παρισίους, μπορούμε νὰ καταλάβουμε ἄμεσως τί συμβαίνει ἐδῶ ποὺ μόλις ἀρχίζουμε! Δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολὴ νὰ ποῦμε ὅτι τὸ ἔδαφος εἶναι παρθένο. Ἀποτελεῖ περιοχὴ γιὰ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα πολὺ ἐνδιαφέρουσα. Κι ἴσως, ἄλλωστε, ὁ σχετικὸς «πρωτογονισμὸς» νὰ εἶναι ἐννοϊκὸς γιὰ τέτοια ἔρευνα. Ἐξ ἄλλου, σ' αὐτὸν τὸν χῶρο προσφερθήκαμε νὰ ἐρευνήσουμε καὶ πιστεύουμε σύντομα νὰ μπορέσουμε νὰ προσφέρουμε, ὅχι τίποτα σπουδαῖο, ἀλλὰ μερικὰ «στοιχεῖα» ἱκανὰ νὰ συνεχίσουν σὲ κάποια πρὶν γενικὴ συλλογικὴ προσπάθεια. Ἄς συνεχίσουμε ὁμοῦ ἐδῶ τοὺς συλλογισμοὺς μας.

III. πὼς παρουσιάζονται τὰ προβλήματα στὴν Ἑλλάδα

Οἱ ἐξακριβώσεις καὶ σκέψεις ποὺ κάναμε μὲ ἀφορμὴ τὸν γαλλικὸ χῶρο ἔχουν ἦδη τεθῆ ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ καὶ ἐπιβεβαιώνονται ἀπ' αὐτὸν μὲ μερικὲς ἀφαίσεις θὰ μπορούσε νὰ πῆ κανεὶς ὅτι δὲν διαφέρει καὶ πολὺ ἀπὸ τὸν γαλλικὸ χῶρο παρὰ μόνον στὴν κλίμακα καὶ στὴ διαφορικὴ ἱστορικὴ στιγμή ἐξελίξεως, χωρὶς νὰ πᾶν ἡ οὐσία τῆς δομῆς νὰ παραμῆνῃ ἡ ἴδια. Οἱ Ἕλληνες εἰδικοὶ θὰ ἔχουν ἦδη ἐξακριβώσει καὶ διερευνήσει, μὲ περισσότερη σαφήνεια καὶ ἐπιστημονικὴ σταθερότητα, ἄλλωστε, πολλὲς πτυχὲς αὐτῆς τῆς δομῆς, καὶ γι' αὐτὸ δὲν θὰ μακρηγορήσουμε, γιὰτὶ ἡ δικὴ μᾶς ἀνάλυση θὰ παρουσίαζε ἀρκετὰ κενά.

Πάντως καὶ μεῖς, μὲ τὴν πρώτη ματιὰ, βλέπουμε πὼς ἐδῶ ὁ χειρισμὸς αὐτῶν τῶν πραγμάτων παρουσιάζει προχειρότητα σ' ὄλους τοὺς τομεῖς τῆς «ἀνθρώπινης δράσεως» σὲ σύγκριση μὲ τὴς προηγμένες δυτικοευρωπαϊκὲς χώρες. Ἐδῶ ἡ ἐλλείψη, π.χ., προγραμματισμοῦ καὶ ἡ ἀστάθεια τοῦ πολιτικοῦ καθεστώτος, τὰ τελευταῖα μεταπολεμικὰ χρόνια, κατέστρεφαν καὶ τὴς ἄλλες προσπάθειες γιὰ τέτοιο πρᾶγμα. Παράλληλα, ὁμοῦ, γίνονται καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ στὶς προηγμένες χώρες, πολεοδομικὲς μελέτες ποὺ ἐπιζουν λίγο-πολὺ στὸ μέτρο ποὺ εἶχαν τὴ διορατικότητά οἱ μελετητὲς νὰ «προβλέψουν». Κυρίως καταλαμβάνουν χώρους στὰ περιθώρια χρονοντούλαπα. Οἱ περισσότεροι Ἕλληνες πολεοδόμοι, βέβαια, παίρνουν κάποιο τίτλο στὸ ἐξωτερικὸ, ἀλλὰ, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ μόρφωσή του, προσθέτουν μὲ τὴν ἴδια εὐκολία τὸν Γάλλικον συναδέλφον του, δίπλα στὸν τίτλο τοῦ ἀρχιτέκτονα αὐτὸν τοῦ πολεο-

δόμου, μόλις τοὺς ἀνατεθῆ κάποια μελέτη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὅπως γενικὰ ἡ κατάσταση ἐδῶ παρουσιάζεται σὲ μικρότερη κλίμακα, δὲν ἔχει ἀκόμα καθιερωθῆ ἡ γεωγραφία σὰν αὐτόνομη ἐπιστήμη, ἀλλὰ ἀρκεῖται σὰν πολεοδομικὴ ἀνάλυση ἢ «συμπλέει» στὸ πανεπιστήμιο μὲ ἄλλες θεωρήσεις (γενικὰ στὴν Ἑλλάδα τὸ προβάδισμα τὸ ἔχουν οἱ οἰκονομικὲς ἐπιστῆμες καὶ ἡ γενικὴ κατάσταση τοῦ τόπου, σὰν νὰ μὴν ἐνδιαφέρει ἐδῶ τὸ νοικοκυριό, ἀλλὰ μόνον ἡ εἰκόνα ποὺ θέλει νὰ σχηματίσῃ ὁ ξένος παρατηρητής...). Γιὰ τοὺς ἴδιους ἀκριβῶς λόγους νομίζουμε πὼς δὲν παρουσιάσθηκε ἀκόμα καὶ ἡ πολεοδομία σὰν αὐτόνομη ἐπιστήμη.

Ἡ προσπάθεια λοιπὸν ποὺ γίνεται, ἐδῶ καὶ μερικὰ χρόνια, μὲ τὴ δημιουργία τοῦ σπουδαστηρίου πολεοδομίας, ἡ ἐρευνητικὴ πλευρὰ τῆς δραστηριότητος τοῦ ὀργανισμοῦ Δοξιάδη (ποὺ δὲν εἴμαστε δυστυχῶς σὲ θέση ἀκόμα νὰ γνωρίζουμε σαφῶς) καὶ ἡ σημερινὴ ἀνίχνευση γιὰ ἐνταξὴ τῆς γεωγραφίας στὸ Πολυτεχνεῖο, εἶναι δείγματα πὼς περνᾶμε ἀπὸ τὸν πολὺ πρόχειρο χῶρο σὲ ἓνα λιγότερο πρόχειρο, ποὺ εἶναι ἐνθαρρυντικὸ σημεῖο (ὅπως καὶ ἄλλα ἄλλωστε) σχετικὰ μὲ τὴν προσπάθεια νὰ «νοικοκυρέψουμε» τὸν τόπο μας. Ἐπίσης, εἶναι ἐνθαρρυντικὸς οἱ τάσεις συνεργασίας καὶ ἡ θέληση νὰ ἐξετασθοῦν τὰ διάφορα θέματα σὲ πολὺπλευρὲς ἐπαφές, συγκεντρώσεις, κτλ., ἐπιστημονῶν καὶ ὀργανισμῶν, ὅπως π.χ. ἡ κίνησις στὸ Πολυτεχνεῖο, ποὺ μᾶς ὤθησε νὰ γράψουμε αὐτὲς τὶς σκέψεις.

Νομίζουμε, γενικὰ, πὼς οἱ ὅλες ἐνέργειες, καὶ αὐτὲς ἄλλωστε ποὺ παρουσιάζονται ἐμφανῶς καὶ σὲ ἄλλα πλάνα τοῦ ἑλληνικοῦ χῶρου, εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς ἱστορικῆς ἐπιταγῆς, μιᾶς ἐξελίξεως ποὺ, ἀπὸ ἀναρμοδίου καὶ σπαστικῶς χειρισμοῦ, εἶχε χάσει τὸν προσανατολισμὸ τῆς τὰ τελευταῖα χρόνια. Αὐτὴ ἡ ἐξέλιξις ἀκριβῶς παρουσιάζει ἀνάγκες, καὶ μιὰ ἀπὸ αὐτὲς εἶναι νὰ περάσουμε σὲ ἀνώτερη κλίμακα, μέσα στοὺς χώρους ποὺ ἀσχολοῦμεθα, καὶ νὰ προσδιορίσουμε καὶ ἐ ν τ ἄ ξ ο υ μ ε τὴ γεωγραφία στὸν ἐπιστημονικὸ καὶ εκπαιδευτικὸ χῶρο τῆς Ἑλλάδος (ποὺ, ὅπως ἀναφέραμε προηγουμένως, ἡ μικρότερη κλίμακα δὲν ἔχει καθιερώσει τὴ γεωγραφία σὰν αὐτόνομη ἐπιστήμη, ἀλλὰ τὴν ἄφωσες ἐξαρτημένη ἀπὸ ἄλλο, στὴν ἔδρα πολεοδομίας, στὸ σπουδαστήριον ἢ στὸ πανεπιστήμιον).

Γιὰ τὴν ἐνταξὴ αὐτὴ θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ ἀπλοποιήσουμε τὰ προβλήματα καὶ νὰ δημιουργήσουμε μιμοῦμενο, ὅπως ἄλλωστε εἶναι παλιὰ μᾶς συνήθεια. Καὶ (ὅπως εἶναι συνήθεια, αὐτὰ ποὺ ἔμαθε κανεὶς αὐτὰ νὰ προτεῖνῃ) θὰ μπορούσαμε σὲ ὅτι μᾶς ἀφορᾷ νὰ προτεῖνουμε νὰ βασιστομε, κατ' ἀρχήν, στὸ γαλλικὸ πρότυπο, στὸν γαλλικὸ τρόπο ἀντιλήψεως καὶ λειτουργίας τῆς πολεοδομίας. Τουλάχιστον θὰ ὑπῆρχαν σοβαροὶ λόγοι νὰ προταθῆ κατ' ἐπίπεδο.

Νομίζουμε πὼς αὐτὸ θὰ ἦταν λάθος. Ὅσο καὶ ἂν μορῆ νὰ παρασυρθῆ κανεὶς ἀπὸ μοντέλα, ὅσο καὶ

ἂν ὑπάρχει τάση σήμερα νὰ τὰ δεχόμαστε, ὑπάρχουν οὐσιαστικὲς διαφορὲς ποὺ ἐπιβάλλουν οὐσιαστικὰ διαφορετικὲς ἀντιμετωπίσεις. Καί πρῶτα-πρῶτα βέβαια δὲν ὑπάρχει καμμιά ἀνάγκη νὰ μιμηθούμε κάτι, ποῦ, ὅπως εἶδαμε προηγουμένως, ἔχει πολλὰ στοιχεῖα γιὰ νὰ τὸ ὀνομάξῃ κανεὶς ἀκόμα καὶ «κομφούζιο». Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι δὲν μπορούμε νὰ διδάχθουμε καὶ ἀπὸ αὐτὸ τὸ «κομφούζιο», ἀρκεῖ νὰ ἐξετάσουμε τὶς διαφορὲς πτυχὲς του με καθαρὸ καὶ κριτικὸ μάτι, στὸ μέτρο ποῦ ἡ αἰτία του ὑπάρχει καὶ στὴν Ἑλλάδα.

Στῆ Γαλλία εἶδαμε ὅτι σὲ ἓνα χῶρο, αὐτὸν ποῦ ἐξετάζουμε, ὅπου συνυπάρχουν καὶ ἀλληλοεξαρτῶνται ἡ ἐπιστῆμη καὶ ἡ ἐξουσία, παρουσιάζονται φορεῖς ἔρευνας καὶ ἀποφάσεως ποῦ δὲν ἀποτελοῦν ἀπλὸ κύκλωμα, ἀλλὰ συχνὰ δροῦν παράλληλα (κρατικὴ πολιτικὴ ἐξουσία, ἀποκεντρωμένοι φορεῖς ἐξουσίας, ἰδιωτικὸι φορεῖς καὶ ὀργανισμοί, Μεγάλες Σχολές, Πανεπιστήμιο, κτλ.). Τί διαφορετικὸ ὑπάρχει στὴν Ἑλλάδα;

Κατ' ἀρχὴν νομίζουμε ὅτι τὸ Πολυτεχνεῖο, ἂν καὶ ἀρχικὰ ἦ ὑπαρξὴ του ἐντασσόταν στὰ ἴδια πλαίσια με τὶς Μεγάλες Σχολές (Grandes Ecoles) τῆς Γαλλίας, σήμερα ἔχει γίνεῖ περισσότερο φορέας ἐκπαιδευτικὸς ποῦ συγγενεῖ με τὸ Πανεπιστήμιο, ἀντίθετα με τὶς Μεγάλες Σχολές ποῦ εἶναι πολὺ πρὸ κλειστὲς καὶ πρὸ κοντὰ στὴν πολιτικὴ ἐξουσία (ἀρκεῖ νὰ δῆ κανεὶς πόσο ἀπὸ τοὺς σημερινούς ὑπουργοὺς ἐκεῖ εἶναι ἀπόφοιτοὶ Μεγάλων Σχολῶν καὶ πόσοι εἶναι στὴν Ἑλλάδα ἀπόφοιτοὶ Πολυτεχνεῖου). Μὴν ξεχνᾶμε ἐπίσης τὶς διαφοροποιήσεις ἀνάμεσα καὶ σ' αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ ΤΕΕ καὶ τὸ κράτος. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ θέληση τῶν ἐλληνικῶν ἀποκεντρωμένων φορέων ἐξουσίας (π.χ. δήμοι) εἶναι οὐσιαστικὰ πρὸ ἀδύνατη ἀπὸ ἐκείνη τῆς Γαλλίας. Ἀκόμα οἱ ἰδιωτικοὶ ἢ ἡμικρατικοὶ φορεῖς μελετῶν καὶ ἔρευνῶν ἐδῶ εἶναι πρὸ λίγοι σὲ ἀναλογία. Ἀλλὰ αὐτὸ ποῦ ἐνδιαφέρει πολὺ εἶναι ἡ παντελὴς ἔλλειψη σταθερότητος ἐδῶ, ἐνῶ στὴ Γαλλία ἀκόμα καὶ οἱ ἀναγκασμοὶ ἐκφράζονται σὲ μίαν ἰσορροπία ποῦ ζῆ πολλὰ χρόνια, πρᾶγμα ποῦ ἐπιτρέπει πρὸ σταθερῆς καὶ ὀρθολογιστικῆς ἀντιμετωπίσεως. Αὐτὴ ἡ ἔλλειψη σταθερότητος εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μας, ἡ βασικὴ αἰτία ποῦ δὲν παρουσιάσθηκαν ἐρευνητικὸι καὶ ἐκπαιδευτικὸι φορεῖς κοντὰ στὴν ἐξουσία. Ἔτσι τὸ Πανεπιστήμιό μας ἀπομονώθηκε σὲ πλατωνικὴ δουλειὰ αἰ τὸ Πολυτεχνεῖο ἐξέφυγε ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ του ὑπόσχεση¹ καὶ «πανεπιστημοποιήθηκε».

1. Ἡ ἀνάγκη περιορισμένου ἀριθμοῦ τεχνικῶν ποῦ τοὺς ἀπορροφῶν στὴν ἀρχὴ οἱ στρατιωτικὲς ἀνάγκες (τὸ Πολυτεχνεῖο ἔχει ἰσορροπία σὲν στρατιωτικὴ σχολή), ἔχει ἀντικατασταθῆ σήμερα ἀπὸ τὶς σύγχρονες ἀνάγκες μαζικῆς ἐπανάρθωσης τῆς παραγωγῆς, ἡ ὅποια, με τὴν ἔκταση ποῦ πήρε, κατήργησε τὶς διακρίσεις «τεχνικῶν» καὶ «ἐπιστημονῶν» στὸς περισσότερους τομεῖς. Βλέπε τὴν χρησιμοποίησι, π.χ., τῶν χημικῶν μηχανικῶν τοῦ Πολυτεχνεῖου καὶ τῶν χημικῶν τοῦ Πανεπιστημίου ἀπὸ τὴν βιομηχανία.

Ἡ διαφοροποίησι δὲμος αὐτῆ, ποῦ προσπάθησαν νὰ δώσουν ἀρχικὰ στὸ Πολυτεχνεῖο καὶ ποῦ κατὰφεραν νὰ προσαρμόσουν στὴ σύγχρονη παραγωγὴ με τὶς Μεγάλες Σχολές (ποῦ κατὰ κανόνα πρωτοὶδρῦθησαν καὶ αὐτὲς σὰν στρατιωτικὲς σχολές), εἶναι ἐπιφανειακὸ ἀποτέλεσμα μίᾳ καταστάσεως ποῦ ἴσως, ἄλλοτε, ἦταν δικαιολογημένη οικονομικά, ἀλλὰ σήμερα παρουσιάζεται σὰν ἀσύνητες: τὸ νὰ θεωρῆ ὁ φορέας τῆς ἐξουσίας τὴν πλατεῖα ἐκπαίδευσή σὰν «πλατωνικὸ» ἐξάρτημα ποῦ μορφώνει πολλοὺς ἐπιστήμονες γιὰ νὰ διαλέγῃ με ἄνεση ἔχοντας παράλληλα τοὺς δικούς του ἀνθρώπους γιὰ τὶς θέσεις «κλειδιά». Ἀντίθετα οἱ σημερινὲς ἀνάγκες τῆς μαζικοποιημένης παραγωγῆς ἐπιβάλλουν τὴν ἐκπαίδευσή σὰν ἀναπόσπαστο στοιχεῖο τῆς οικονομικῆς καὶ κρατικῆς δραστηριότητος, χωρὶς νὰ ξεχνᾶμε βέβαια τοὺς ἄλλους ἀνθρωπιστικὸς καὶ ἐκπολιτιστικὸς τῆς ρόλου. Πρᾶγμα ποῦ σημαίνει πλήρη συνεργασία, συντονισμὸ, ἀναθέσεις μελετῶν, προγραμματισμὸ, κτλ. Καὶ ἂν στὴ Γαλλία, πρὸ ὀργανωμένοι στὰ προβλήματα καὶ στὶς ἀντιθέσεις τους, λύσανε μιά ἐποχὴ τὸ πρόβλημα «ἐμπιστοσύνης» θεσμοποιώντας τὶς Μεγάλες Σχολές (σήμερα διαφαίνεται πὺς καὶ αὐτὴ ἡ δομὴ τινάζεται στὸν ἀέρα), ἐδῶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιμενίουμε σὲ κάτι ποῦ δὲν τὸ καταφέραμε ποτὲ καὶ ποῦ σήμερα δὲν ἔχει καμμιά ἄξια.

Ἄν τὸ Πολυτεχνεῖο, λοιπὸν, εἶναι ἓνας ἐκπαιδευτικὸς φορέας ποῦ δὲν διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἀγκαλιάζει μιά σειρά ἐπιστημονικῶν ἐιδικοτήτων συνυφασμένων με τὴν ἐκτέλεση συγκεκριμένων πραγματοποιήσεων (ἂν καὶ ἡ σπουδαιότερη, ἡ οικονομικὴ, ἀνήκει στὸ Πανεπιστήμιο!), τότε, ἀντὶ νὰ χρησιμοποιοῦμε ἄστοχα παραδείγματα, ἂς δοῦμε γενικὰ τὸ πρόβλημα, ποῦ εἶναι ἓνα καὶ μόνο: πὺς θὰ γίνῃ ἡ ἀπαραίτητη ἐναρμόνισή τῶν ἐπιστημονικῶν φορέων με αὐτοὺς τῆς ἐξουσίας, ἐπιστήμων καὶ «ἀνθρώπινος δράσεως», πὺς θὰ προχωρήσουμε καλύτερα σὲ μιά πρὸ συνειδητῆ «ἀνθρώπινη δράσι»; Αὐτὸ τὸ πρόβλημα, ἄλλωστε, βρίσκεται πίσω ἀπὸ τὴν προσπάθειά μας ἐδῶ, εἶναι νὰ καθορίσουμε χώρους γεωγραφίας, πολεοδομίας, κτλ.

Τὸ Σπουδαστήριον Πολεοδομίας εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μας, καλὴ ἀρχή, ποῦ ἐντάσσεται στὶς παραπάνω βλέψεις. Τὸ θεωροῦμε σὰν ἀρχὴ τῆς πρώτης προσπάθειας νὰ δημιουργηθῶν κρικοὶ (θεμοὶ) ἀνάμεσα στὴν ἐκπαίδευσή καὶ τὴν ἐξουσία, ἀνάμεσα στὴν ἀνάπτυξη καὶ τὴν ἀπόφασι, κάτι ποῦ ἐπιβάλλουν οἱ καιροὶ μας ποῦ ἀνέχονται ὅσο πάει καὶ λιγότερο ἀνορθολογισμούς, κενὰ, προχειρότητες, κτλ., καὶ ἐπιβάλλουν σὰν ποινὲς κρίσεις...

IV. γύρω ἀπὸ τὶς συγκεκριμέναις προτάσεις

Νὰ ποῦ ἐντάσσουμε τὴν προσπάθειά ἐισαγωγῆς τῆς Γεωγραφίας σὲν ἐλληνικὸ ἐπιστημονικὸ χῶρο! Μιάς ἐπιστήμης ποῦ, ὅπως εἶδαμε, εἶναι λιγότερο

«πλατωνική» (ἀνάλυση) ἀπὸ τοῦ ὅτι θὰ νομίζαμε ἐκ πρώτης ὄψεως.

Ἐπειδὴ λοιπὸν, ὅπως εἶπαμε, στὸν ἐλληνικὸ χῶρο μὴ ἀπὸ τὶς λίγες (ἢ ἡ μόνη): ἀρχὲς συνδέσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως μὲ τοὺς φορεῖς ἐξουσίας εἶναι τὸ Σπουδαστήριον, ποὺ προήλθε ἀπὸ τὴν Ἑδρὰ Πολεοδομίας, ἢ ὅποια, κι αὐτὴ ἀλλωστε, ἐργαζόταν πάνω στὴ γεωγραφικὴ ἀνάλυση, ἔστω καὶ στοιχειωδῶς, θὰ ἦταν λογικὸ νὰ ἐνταχθῆ πάνω σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ, ἢν πρῶτο βῆμα, ἢ Γεωγραφία. Θὰ ἐδημιουργεῖτο ὁμοῦ ἕνας νοσηρὸς ἐπεκτατισμὸς κι ἕνα διωγκόμενον ἀνώμαλο ἴσως σχῆμα, ἂν δὲν λαμβάνονταν ὑπ' ὄψη καὶ ἄλλοι συγγενεῖς χῶροι, ποὺ τοὺς βάζουμε μὲ σειρά ἀμεσότητος: ἐπιστῆμη τοπογράφου, πανεπιστημιακὸς χῶρος, ὅπως πολιτικῆς ἐπιστῆμης, οἰκονομικῆς ἐπιστῆμης, κοινωνιολογία, κτλ.

Ἡ ἑκαταία (ς) προσπάθει «τοπογραφικῶν» κύκλων, ἂν καὶ στηρίζεται σὲ μηχανιστικῆς θεωρήσεις,¹ μᾶς φαίνεται πρὸς τὸ παρὸν εἰναικὴ, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση βέβαια νὰ μὴ δημιουργηθοῦν στεγανά καὶ ἀποκλειστικότητες, ἀλλὰ νὰ περάσουμε σ' ἕνα ἀνώτερο βῆμα συνεργασίας καὶ εἰδικεύσεως, ν' ἀνεβούμε τὴν κλίμακα, ὅπως λέγαμε στὴν ἀρχή. Πιὸ συγκεκριμένα, βλέπομε τὴ λογικὴ τῆς διαδικασίας ὡς ἐξῆς:

Ἄφου ἡ γεωγραφία περιέχει βασικὰ μὴ πλήρη ἀνάλυση ποὺ ἀγκαλιάει πολλὰς ἐπιστῆμης (σ' ἕνα σχῆμα πιὸ ὀλοκληρωμένο, ἀλλὰ περίπου σὰν κι αὐτὸ τῆς «ἀναλύσεως» τῆς πολεοδομίας στὸ Πολυτεχνεῖο), εἶναι φυσικὸ νὰ πραγματοποιηθῆ καὶ μὴ μεταφορὰ ἀρμοδιοτήτων καὶ γιὰ τὸν λόγο ὅτι ἡ μετάβαση σὲ ὑψηλότερη κλίμακα ἀπαιτεῖ ἐξειδικεύσεις. Ἐτσι, τὸ Σπουδαστήριον Πολεοδομίας ἢ ἀκόμα καὶ οἱ ἄλλοι ὀργανισμοὶ πολεοδομίας (Δοξιάδης ἢ καὶ τὰ μικρὰ γραφεῖα ποὺ τοὺς ἀναθέτει τὸ κράτος μελέτες), θὰ γίνωμε νὰ εἶναι οἱ ἀπὸ μηχανηθῆ θεοὶ ποὺ τὰ κάνουν ὅλα ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Ἄν αὐτὰ τὰ ἐντάξουμε, βέβαια, σ' ἕνα πνεῦμα συνεργασίας, ὅπως λέγαμε, τὸν διαφορῶν ἐπιστημονικῶν φορέων, μεταξὺ τους ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν «παραγωγέλλοντα» ἄμεσο ἢ ἕμμεσο, βλέπομε ὅτι ἐνῶ δὲν θὰ στερηθῶμε σὲ τίποτα τὴν ὀλόπλευρη Πολεοδομίας τὸν θεμάτων, θὰ ἀποκτήσουμε σὲ κάθε κλάδο καλύτερες συνθήκες ἐπεξεργασίας καὶ ἐπιστημονικῆς ὀλοκληρώσεως. Μήπως, ὁμοῦ, θὰ στερηθῆ ἡ πολεοδομία τὴν «ἀνάλυσή της»; Ἀντίθετα, θὰ διαθέτῃ ὅλη τὴν ἀνάλυση ποὺ θὰ τὴν ἐξῆ εὐκολύνει νὰ εἶναι πιὸ ὀλοκληρωμένη καὶ στέρεια ἢ γεωγραφία, καὶ θὰ ἐπεξεργάζεται, σύμφωνα μὲ τὶς ἀνάγκες τῆς, τὰ στοιχεῖα ἀναλύσεως ποὺ θὰ τῆς προσφέρῃ (ὅπως, ἀλλωστε καὶ οἱ ἄλλες ἐπιστῆμης, κοινωνιολογία, κτλ.).

1. Ἐφ' ὅσον οἱ ἀρχιτέκτονες εἶναι εἰδικοί στὶς οικοδομῆς, μποροῦν νὰ ἐξετάζουσι καὶ τὶς πόλεις. Ἐφ' ὅσον οἱ τοπογράφοι εἶναι εἰδικοί στοὺς ἀγρούς, μποροῦν νὰ ἐξετάζουσι καὶ τὸν ἐπαρχικὸ χῶρο.

Ἐξ ἄλλου, ἂς μὴ ξεχνᾶμε ὅτι ἡ «ἐπέμβαση» αὐτὴ καθεαυτὴ δημιουργεῖ προβλήματα ποὺ θὰ πρέπει νὰ ἐξετασθοῦν πιὸ σοβαρὰ ἀπὸ τοὺς πολεοδόμους.

Αὐτὴ ἡ ἄμεση συνεργασία γεωγραφίας-πολεοδομίας ἐπιβάλλει, μέσα στὶς σημερινῆς συνθήκες, ποὺ ὁ συντονισμὸς ἀνάμεσα στοὺς ἐκπαιδευτικοὺς φορεῖς εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτος, τὴν ἐνταξὴ τῆς γεωγραφίας στὸν χῶρο τοῦ Πολυτεχνεῖου, δίπλα στὸ Σπουδαστήριον Πολεοδομίας.

Ἄν καὶ πρὶν τὴν ἀναφέραμε σὰν μηχανιστικὴ θεώρηση καὶ τὴ δεχόμεστε μόνον προσωρινά, νομίζουμε ὅτι ἡ συγγένεια τῆς γεωγραφίας μὲ τὴν ἐπιστῆμη τῶν τοπογράφων, ὅπως αὐτὴ διδάσκεται σήμερα, θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἕνας εὐνοϊκὸς παράγοντας γιὰ μὴ πιθανὴ πρώτη ἐνταξὴ τῆς στὴ Σχολὴ Τοπογράφων, ὅπου οἱ σπουδαστῆς ἔχουν γνῶση ὀρισμένων ἐννοιῶν βάσεως, οἱ δραστηριότητες εἶναι καλύτερα μοιρασμένες, καὶ ἀποφεύγονται ἴσως ἐπιπλοὴ ἐννοιῶν καὶ γνώσεων ποὺ παρέχονται στὴν Ἀρχιτεκτονικὴ Σχολή.² Ἄλλὰ αὐτὸ θὰ ἦταν πλήρως ἀποτυχία ἂν ἀπομονώνονταν οἱ σπουδῆς ἀπὸ μὴ τεράστια περιοχὴ ἐννοιῶν καὶ γνώσεων ποὺ παρέχονται στὴν Ἀρχιτεκτονικὴ Σχολή.² Ἐτσι εἶναι ἀπαραίτητη ἡ συνεργασία μαζί της. Τώρα τὸ πῶς θὰ ὑπάρξῃ ἡ συνεργασία, ποιῆς φόρμουλες θὰ βρεθοῦν, εἶναι ἄλλο θέμα πρὸς ἐξέταση. Πρὸς τὸ παρὸν, πρέπει νὰ χόνομε ὑπ' ὄψη ὅτι κάνουμε ἕνα πρῶτο βῆμα, ποὺ πρέπει νὰ εἶναι συντοκ. Ἄν ἀκολουθήσουσι κι ἄλλα τέτοια, ἴσως ἀποφύγομε μὴ γιὰ πάντα τὸν διαχωρισμὸ πανεπιστημιακοῦ χῶρου καὶ «Μεγάλου Σχολῆ» καὶ περάσουμε πιὸ εὐκόλα στὴν συνεργασία ἐκπαιδευτικοῦ, οἰκονομικοῦ καὶ κρατικοῦ φορέα. Αὐτὸ, βέβαια, θὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν παράλληλη ὀργάνωση αὐτῶν καθεαυτοῦ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ καὶ τοῦ φορέα τῆς ἐξουσίας...

Ὅσον ὁμοῦ μᾶς ἀφορᾷ ἐδῶ, αὐτὴ ἡ συνεργασία προϋποθέτει ἐξειδικεύσεις καὶ ἐιραρχήσεις ἀπὸ τὴ μὴ, ἀποκεντρώσεις, ἐκλαϊκεύσεις, κτλ., ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἐτσι, ὁ ἀντίστοιχος πολυτεχνειακὸς χῶρος θὰ εἰδικεύεται σταδιακῶς στὸν χῶρο τῆς πολεοδομίας καὶ τῆς χωροταξίας (χῶροι ποὺ εἶναι ὑπὸ διερεύνηση, ὅπως εἶπαμε στὴν ἀρχή) καὶ ὁ πανεπιστημιακὸς θὰ παίρῃ τὶς γενικώτερες ἐρευνητικῆς πλευρῆς (τὸ γαλλικὸ σχῆμα ἀλλὰ ὄχι διασπασμένο). Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ ἕνας θὰ εἰδικεύεται στοὺς χῶρους τῆς ἐκτελέσεως καὶ τῶν προβλημάτων ποὺ θὰ προκύπτουν («ἀνθρώπινη δράση») καὶ ὁ ἄλλος σὲ χῶρους ὅπου δρῶν γενικοὶ κανόνες. Διακινδυνεύοντας ἀκόμα τὴν προβολὴ στὸν χρόνον, δὲν θὰ ἀποκλείαμε, π.χ., οἱ τοπογράφοι στὸ Πολυτεχνεῖο νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ θέματα γεωγραφίας μόνον σὲ διὰ ἀφορᾷ τῆς χωροταξικῆς καὶ πολεοδομικῆς

2. Μιλᾶμε πάντα γιὰ τὶς σημερινῆς συνθήκες, γιὰ τὴ μὴ εἶναι ἀδιανόητη μὴ σωστὴ πολεοδομικὴ ἢ χωροταξικὴ παιδεία χωρὶς σοβαρῆς κοινωνιολογικῆς, οἰκονομικῆς, κτλ., γνώσεις.

σχέσεις (κάτι πού γίνεται στό 'Ινστιτούτο Γεωγραφίας μέ τίς εξειδικεύσεις στό Παρίσι) και οί πολεοδόμοι μέ ειδικότερα ἐπί τῆς ἐπεμβάσεως θέματα, καθώς και μέ τίς προτάσεις. Τότε βέβαια θά δημιουργηθοῦν κι άλλες ἀνάγκες, πού θά γεννήσουν ἴσως καινούργια ἢ συμπληρωματικά σχήματα.

Ἡ συνεργασία μέ τοὺς φορεῖς τῆς ἐξουσίας θά περάσει ὅπωςδήποτε ἀπό τὰ σημερινά κέντρα (πού, δυστυχῶς, ἀποτελοῦν ἀκόμα στεγανά) πού δουλεύουν παράλληλα μέ τὰ ὑπουργεῖα, ὅπως τὸ ΕΚΚΕ και τὸ ΚΕΠΕ, ἀλλά αὐτὰ εἶναι θέματα πού δέν ἀφοροῦν τίς τωρινές «σκέψεις». Καλὸ θά εἶναι, πάντως, νά ἔχουμε ὑπ' ὄψη νά μὴ θεωροῦμε ὅτι εἴμαστε τὸ κέντρο τῆς γῆς και νά νομίζουμε ὅτι ὁ οὐρανὸς γυρίζει γύρω μας.

Γιὰ νά τελειώνουμε, ὑπενθυμίζουμε ὅτι δέν ὑπάρχουν μοντέλα και συνταγές, ὅτι στὸν ἑλληνικὸ χῶρο αὐτοσχεδιάζουμε και ὅτι δέν μπορούμε νά κάνουμε ἀφορισμοὺς και νά ἀποκλείουμε τίποτα. Ἡ πράξη θά διδάσκη συνεχῶς, και μακάρι νά καταφέρουμε, ὅχι νά μὴν κάνουμε λάθη, ἀλλά νά διδασκόμαστε ἀπ' αὐτά. Πάντως, και πρακτικοὶ λόγοι ἐπιβάλλουν νά ἀρχίσουμε συνετὰ ἀπὸ τὸν χῶρο τοῦ Πολυτεχνείου, ἀφοῦ ὑπάρχει προεργασία. Μὴν ξεχνῶμε, ἄλλωστε, τὴν περιορισμένη γενικὰ οἰκονομικὴ δυνατότητα, τὴν ἔλλειψη ἀκόμα σοβαροῦ προγραμματισμοῦ, τὴν ἔλλειψη ἐμπυχοῦ ὑλικοῦ, κτλ. Και νά μᾶς ἐπιτραπῆ νά ἐπαναλάβουμε ὅτι ὅλα αὐτὰ πρέπει νά ἐξεταστοῦν ἀφοῦ ληφθοῦν ὑπ' ὄψη οἱ θεωρήσεις ὅλων τῶν πλευρῶν, ἢ, καλύτερα, μαζί μέ ὅλες τίς πλευρές.